

EXPLORAREA FIGURII TATĂLUI DIN PERSPECTIVĂ PSIHODRAMATICĂ

Viorica MOCANU

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul reprezintă o încercare de a descrie figura tatălui din perspectivă psihodramatică. Este accentuată complexitatea și rolul acestei figuri în devenirea ființei umane. La fel este elucidată poziția tatălui percepută ca fiind „secundară”, din umbră, dat fiind faptul că tata muncește și este puțin prezent în viața copilului, această situație fiind una obișnuită pentru civilizația actuală. Sunt reliefate aspecte ale percepției copilului asupra tatălui său; locul tatălui în sistemul parental și funcțiile sale indiferent de prezența sau absența sa în viața copilului. Este delimitată diferența dintre dragostea maternă și cea paternă, subliniindu-se caracterul condiționat al celei din urmă, precum și consecințele firești ale unei astfel de abordări. Articolul conține descrierea unor sarcini care permit explorarea treptată a figurii paternale cu instrumente psihodramatice. Sunt enumerate trăsăturile esențiale ale arhetipului paternal; sunt descifrate resursele dobândite de către copil prin intermediul și datorită interacțiunii cu tatăl și anume: trăirea experienței de putere și slăbiciune, senzația de încredere în sine și capacitatea de a lua decizii corecte, modul de prezentare și manifestare a propriului eu, modul de stabilire a obiectivelor și de realizare a lor, precum și însușirea succeselor și realizărilor. Este accentuată necesitatea lucrului cu figura paternală, parte a istoriei familiei, întru îmbunătățirea realțiilor cu lumea și cu sine.

Cuvinte-cheie: *psihodramă, figura tatălui, rol, arhetip paternal.*

EXPLORING THE FATHER FIGURE FROM A PSYCHODRAMATIC PERSPECTIVE

The article is an attempt to describe the father figure from a psychodramatic perspective. The complexity and the role of this figure in the development of the human being is emphasized. The position of the father is also elucidated, perceived as „secondary”, from the shadows, given the fact that the father works and is little present in the child’s life, a situation that is common for today’s civilization. Aspects of the child’s perception of his father are highlighted, as well as the father’s place in the parental system and his functions regardless of his presence or absence in the child’s life. The difference between maternal and paternal love is delineated, emphasising the conditional nature of the latter and the natural consequences of such an approach. The article contains descriptions of tasks that allow the gradual exploration of the father figure with psychodramatic tools. The essential features of the paternal archetype are listed; the resources acquired by the child through and thanks to the interaction with the father are deciphered, namely: the experience of strength and weakness, the feeling of self-confidence and the ability to make correct decisions, the way of presenting and manifesting oneself, the way of setting goals and achieving them, and the appropriation of successes and achievements. The need to work with the father figure, part of the family history, in order to improve realities with the world and with oneself is stressed.

Keywords: *psychodrama, father figure, role, paternal archetype.*

Introducere

Este greu de găsit o figură a cărei semnificație să fie atât de ambiguă, complexă și contradictorie ca cea a tatălui. Acest lucru nu se datorează sărăciei teoretice sau insuficienței limbajului nostru, ci figurii în sine, locului pe care îl ocupă în existența noastră, rolului pe care îl îndeplinește tatăl. Cu toate acestea, în ceea ce privește acest rol, precum și înțelegerea „tatălui” în general, există un număr foarte mare de opinii diferite. Forța și puterea acestei figuri pot fi urmărite în timp și spațiu, în culturi și mituri religioase [15].

În acest articol ne vom concentra pe cercetarea acestei figuri din perspectivă psihodramatică, psihodrama fiind o metodă psihoterapeutică de grup și individuală, dezvoltată de J. L. Moreno, care explorează prin acțiune problemele cu care se confruntă oamenii [13]. Prin intermediul jocului de rol, precizează Kipper, a fost creat acest context terapeutic diferit de cel tradițional. În timpul ședințelor, clienții se pot plimba prin cabinetul terapeutului, își pot exprima și demonstra sentimentele și gândurile, își pot exersa noi abilități și reconstrui modurile disfuncționale de a relaționa cu ceilalți prin resuscitarea resurselor de spontaneitate

și creativitate [12]. Dacă Freud întreba: „Ce s-a întâmplat? Spune-mi”, atunci Moreno pune întrebarea: „Cum s-a întâmplat? Arată-mi!” [11]. Astfel, datorită psihodramei situația psihoterapeutică a încetat să mai fie statică.

Psihodrama folosește un vocabular dramaturgic [17] și conține cinci elemente de bază: scena, protagonistul, psihoterapeutul, eurile auxiliare (ajutătoare) și publicul. Scena psihodramatică este un spațiu sigur și protejat în care se desfășoară sesiunile de psihodramă și reprezintă o zonă special amenajată în care participanții pot juca diferite roluri. Ea poate fi o scenă reală, fizică sau poate fi o scenă imaginară, în care participanții își vizualizează scenariile sau evenimente. Protagonistul este participantul aflat în centrul acțiunii psihodramatice, care explorează un aspect al personalității sale în timpul ședinței însoțit de ajutorul psihoterapeutului, denumit director de psihodramă. În calitate de euri auxiliare (suplimentare) sunt membrii grupului care joacă rolurile unor persoane semnificative din viața protagonistului, contribuind astfel la dezvoltarea procesului dramatic. Și ultimul element – publicul – este acea parte a grupului care nu este implicată direct, dar care rămâne totuși inclusă activ și pozitiv în proces, beneficiind de efectele psihodramei realizate de ceilalți membri ai grupului [18].

Discuții

De ce anume figura tatălui? Pentru că în psihologie se vorbește foarte mult despre mamă. Chiar și persoanele puțin interesate sau implicate în activitatea psihologică cunosc ce rol important are figura mamei în formarea, modelarea și devenirea personalității. Figura tatălui pare să fie în umbră. Plus „tata muncește”, adică tatăl este insuficient implicat în educația copilului, puțin prezent în viața lui, absent sau necunoscut – aceasta este, din păcate, o situație obișnuită a civilizației noastre.

Dar nu întâmplător, din punct de vedere biologic, indiferent de cum sunt privite lucrurile, e nevoie de o mamă și de un tată pentru a crea o ființă umană. La workshopul din cadrul Conferinței internaționale de psihologie aplicată din noiembrie 2022 împreună cu un grup am lucrat și realizat sarcini despre figura și rolul tatălui. Despre cum ne influențează această figură viața și destinul. Despre ce putem face pentru a completa figura paternă din interior și a obține de la ea ceea ce poate și este menită să ofere. Despre ceea ce simțim pentru tata – dragoste, mândrie, recunoștință, acceptare, tristețe, resentimente, furie, gelozie, teamă, ură, rușine, vinovăție sau altceva. Despre cum relația noastră cu tata influențează domeniile importante din viața noastră.

Mama și tata sunt cei mai importanți oameni pentru fiecare copil, sunt figurile cheie, imaginile, pe care fiecare adult le poartă în minte și în subconștientul său de-a lungul vieții. Legătura noastră cu mama este clară și tangibilă în mare parte pentru că este condiționată biologic – începem, ne stabilim, creștem și ne dezvoltăm pentru o perioadă de timp în uterul ei. Legătura cu tata este mai vagă și slabă la început. Imaginea lui poate fi neclară, iar sentimentele asociate cu el pot fi complexe și de neînțeles.

Tata este aproape întotdeauna în rol secundar sau chiar în roluri terțe – după bunica, de exemplu, sau în al patrulea sau al cincelea loc – sistemele familiale [10] sunt diferite, la fel ca și circumstanțele de viață. Fiecare are propria istorie familială, singurul lucru pe care îl avem în comun fiind faptul că tata este numărul doi după mama, ceea ce înseamnă că rolul său în viața noastră adesea este subestimat. Uneori îl căutăm sau îl vedem pe tata în șeful sau partenerul nostru, uneori ne este frică să facem un pas important și să provocăm dezaprobarea cuiva, tăcem despre nevoile noastre pentru a „nu deranja fără motiv”, ne urâm pentru că suntem neputincioși, pentru că trebuie să fim mereu puternici. Nici măcar nu ne dăm seama câte dintre obiceiurile, modelele de comportament și percepțiile noastre despre viață și despre ceilalți oameni își datorează originea figurii paterne – cea reală sau imaginară.

Luigi Zoja menționează că conceptul matern este natural și primar, dat nouă în mod implicit (matern și materie sunt cuvinte cu aceeași rădăcină în multe limbi). Iar conceptul de tată apare doar în procesul de dezvoltare culturală. Tatăl este preocupat de idealuri, valori, norme, relații sociale, proiectarea viitorului. Mama produce copilul, însă tata ghidează copilul în lume [9].

Ce asocieri apar de obicei când spunem cuvântul tată?

Pentru unii înseamnă protecție, încredere, bărbăție, iar pentru alții înseamnă slăbiciune, tristețe, confuzie, furie. Sau vid.

Freud a reliefat următoarele aspecte ale percepției copilului asupra tatălui său [6]:

- Ființă puternică și divină;
- Om măreț, un obiect de admirație și iubire;

- Obiect de identificare;
- Persoană care oferă îngrijire, mângâiere;
- Apărător;
- Autoritate care interzice și stabilește legi (ostile dorințelor copilului);
- Persoană care amenință (în cazul în care regulile, legile și interdicțiile sunt încălcate).

Locul tatălui, scrie Winter [8], în sistemul parental poate fi oricare – de la capul familiei cu toate puterile unui conducător autocrat până la „tată de weekend”, care apare ocazional în viața unui copil și nu influențează vreo decizie familială.

De fapt, tatăl poate lipsi cu desăvârșire, dar asta nu face ca rolul său în destinul copilului să fie mai puțin important. Pentru că ceea ce poate oferi un tată poate fi dat doar de el. Și nu contează dacă tatăl trăiește acum sau nu, dacă a fost prezent în copilărie și în ce măsură [9], dacă este „rău” sau „bun” [8], dacă a fost sau nu a fost vreodată – un adult își poate construi imaginea interioară a tatălui, astfel încât să se poată sprijini pe el și să dobândească resursa pe care o oferă figura paternă.

Sarcină din cadrul workshopului: „Fiecare dintre noi are atâtea istorii despre oamenii cu care venim în contact de-a lungul vieții, despre noi înșine alături de acești oameni, istorii pe care vrem să le repovestim. Acești oameni sunt părinții noștri, rudele noastre, prietenii, colegii, vecinii etc.

Gândiți-vă la o istorie despre cum vă petreceți timpul cu tata, o istorie pe care v-o amintiți ca fiind amuzantă. Alegeți: s-a întâmplat cu mult timp în urmă sau nu prea; un moment în care erați cu tata și despre care vă amintiți cu căldură și zâmbet”. Participanții sunt invitați să lucreze în perechi, povestind colegului/colegei acea istorie, începând cu cuvintele „Îmi aduc aminte cum/când noi cu tata...” . La întoarcere în cercul mare participanților li se propune, cui îi este important, să povestească despre cum a fost să lucreze în pereche, dacă a fost suficient timp pentru a povesti și ce istorii au răsunat/au ieșit la suprafață?”

Bowlby, în pozițiile sale inițiale, înțelegea rolul tatălui ca însoțitor într-un joc comun cu copilul. Sarcina principală a tatălui ca obiect de afecțiune în relațiile cu copilul este de a asigura securitatea și de a stimula activitatea exploratorie a copilului într-un joc comun. În consecință, nevoia unui tată în viața copilului este de a oferi siguranță și sprijin în momentele în care copilul ajunge să cunoască lumea din afara mamei și relația cu aceasta [1]. Cabrera și colegii săi identifică parametrii implicării tatălui în educația copilului și anume: accesibilitatea (prezența tatălui și capacitatea copilului de a apela la el), responsabilitatea și participarea în activități comune (contact direct, îngrijirea copilului, jocuri și plimbări comune) [2].

În următoarea sarcină din cadrul workshopului participanților li s-a propus să povestească în perechi despre ce trăsături au „moștenit” de la tata, ceva care le place și ceva ce nu le place ce au de la tata, ce acceptă sau nu de la tatălui în propria persoană, ceea ce le trezește mândrie, bucurie sau tristețe, sprâncene încruntate sau altceva.

Tatăl, potrivit lui Fromm, are funcția de control social și este purtătorul de cerințe, disciplină și sancțiuni [16]. Siegal menționează că adolescenții sunt mai predispuși să accepte pedepsele din partea tatălui decât din partea mamei. În cazul când mama pedepsește, acest fapt este perceput ca o respingere emoțională și o manifestare de ostilitate [5]. În concepția lui Adler, funcția tatălui în creșterea copilului este de a încuraja activitățile care vizează dezvoltarea competenței sociale, ceea ce îi permite copilului să depășească complexul de inferioritate [7]. Hjelle și Ziegler subliniază că anume tatăl este cel care stabilește sarcini, propune modalități de rezolvare a acestora și oferă ajutorul necesar [3].

Iubirea tatălui și mamei, precizează Fromm, nu au nimic comun între ele, dar se completează reciproc. Natura face ca toate sentimentele mamei față de copil să fie necondiționate, însă dragostea tatălui este întotdeauna condiționată. Când copilul începe să înțeleagă acest adevăr, el își stabilește obiective pentru a obține favoarea tatălui său. În viață aceasta arată în felul următor: când tata laudă și este mândru de copilul său pentru că, de exemplu, știe să citească repede, copilul face totul pentru a-și îmbunătăți și mai mult această abilitate. Se pare că dragostea tatălui îl motivează pe copil să devină mai bun, să se dezvolte. La vârsta adultă, astfel de copii ating cu ușurință culmi în plan profesional și social [16]. Reiese că tata este primul Celălalt din viața noastră care nu va fi dispus să ne accepte necondiționat, doar pentru ceea ce suntem. Astfel, cu ajutorul tatălui ieșim în lume, realizăm ceva și ne realizăm pe noi înșine.

În următoarea sarcină din cadrul workshopului participanților li s-a propus să deseneze atât ceea ce le place că au de la tatăl său, ceea ce au primit de la el, cât și ceea ce nu le place, dar să o facă în așa mod în-

cât aceste două părți să fie legate între ele, să fie conectate, puse împreună. Apoi participanții în perechi au discutat despre cele reprezentate în desen.

În fiecare cultură există eroi care sunt purtători ai arhetipului masculin sau paternal. Printre trăsăturile esențiale ale arhetipului paternal Jung a inclus activitatea multiplă și agresivitatea, perseverența, distructivitatea și productivitatea captivantă, puterea de convingere și eficiența. Există o anumită dualitate în arhetipul tatălui. Din acest motiv în imaginea arhetipală a tatălui pot coexista alături elemente percepute ca fiind pozitive și negative [4].

Sarcinile precedente din cadrul workshopului erau, de fapt, acei pași de încălzire, de tatonare a figurii tatălui, de pregătire pentru *intervenția psihodramatică* în care participanților li s-a propus să asculte vocea tatălui și ce ar spune el despre copilul său, adică despre ei. Pentru aceasta, conform etapelor de intrare în rolul psihodramatic, participanții au fost invitați să intre în rolul tatălui său, aceasta făcându-se treptat: să fie pronunțat numele tatălui, să fie aleasă vârsta tatălui, să se așeze/ poziționeze așa cum de obicei o face tata. Adresarea următoare către participanți a fost una directă către tați, în care lor li s-a propus să vorbească despre copilul său, să spună despre ce le place în propriul copil, ce îi inspiră, ce cred ei că este cu adevărat bun în el/ea (copilul său)? Acest spațiu oferit tatălui a durat. Ieșirea din rol, la fel a fost treptată – la nivel fizic, participanților li s-a propus să se îmbrățișeze cu mâinile tatălui, să mângâie umerii, capul; la nivel verbal ieșirea din rol a constat în pronunțarea moale a propriului nume, revenind deja în sală în proprie persoană. Participanților li s-a propus să se gândească la ce iau din cele spuse de tata, cu ce nu sunt de acord; să formuleze, la dorință, vreun răspuns tatălui.

Tata ne oferă experiențe de putere și de slăbiciune. El este capabil să rănească prin binecuvântare. El ne acceptă prin ceva, condiționat, iar noi suntem sensibili la mândria lui față de noi/cu noi. Prin intermediul tatălui noi avem prima experiență de a concura și de a lupta pentru ceea ce este important pentru noi; primim libertatea de a crea și de a fi noi înșine, indiferent de situație. Tații ne transmit valori care pot deveni pilonii noștri.

Tata ne influențează capacitatea de a ne manifesta „eul”; în mare măsură datorită tatălui obținem puterea interioară – acea senzație de încredere în sine și că suntem capabili să luăm deciziile corecte. Prin interacțiune cu tata învățăm să ne simțim puterea și să ne acceptăm slăbiciunea. Modul în care interacționăm cu lumea exterioară este, de asemenea, modelat de figura paternă – felul în care ne „prezentăm”, modul în care stabilim obiectivele și ne îndreptăm spre ele, măsura în care suntem capabili să ne însușim succesele și realizările. Și bineînțeles limitele – capacitatea noastră de a le simți, recunoaște, marca și proteja și, în general, modul în care construim relații cu alte persoane – sunt, de asemenea, în mare măsură, „sfera de influență” a tatălui [14].

Aceasta nu este în niciun caz o listă completă a resurselor pe care le dobândim prin intermediul și datorită tatălui. Sau nu le dobândim – dacă relația cu tatăl nu a mers, a fost slabă, nesănătoasă sau nu a existat deloc, menționează Zoja [9]. Vestea bună este că putem obține aceste resurse printr-o muncă interioară atentă și productivă cu figura paternă.

Concluzii

Încheiem cu cuvintele lui Luigi Zoja, care spune că amintirile nu sunt inutile. Suntem, pe lângă multe altele, și istoria noastră și dacă nu o cunoaștem înseamnă că refuzăm să descoperim o parte din noi înșine.

Purtăm în noi figurile, personajele și dramele istoriei familiei noastre, toate acele „manuscrise”, cum le-a numit Anne Ancelin Schützenberger, ale tradițiilor familiale, exprimate sau nu în cuvinte, toate lacrimile nevărsate și fricile nespuse. Putem și uneori trebuie să facem ceva în legătură cu această istorie, care poate fi ca o povară, deoarece unele „manuscrise nedeschise” pot fi periculoase pentru realizarea noastră, pentru relația noastră cu lumea și, uneori, pentru sănătatea noastră. Nu suntem responsabili pentru „moștenirea” în sine, oricare ar fi aceasta. Dar suntem responsabili pentru ce facem cu ea.

Pentru a înțelege și descifra „manuscrisele”, este necesar cel puțin uneori să ne amintim, să reînviem detaliile, să spunem pe nume. Să recunoaștem. Și apoi se dovedește că nu sunt doar răni și suferințe neplânse. Au fost momente calde, și dragoste, și întâlniri miraculoase, și glume sărate și ...

Acest momente de revelație sunt importante de păstrat. Și atunci lucrul cu figura tatălui/istoria familiei devine altceva, ceva ce ne permite să simțim că, în pofida la tot, există o legătură și nu suntem singuri pe această lume.

Referințe:

1. BOWLBY, J. A., *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books, 1988. 224 p. ISBN 0-465-07597-5.
2. CABRERA, N., TAMIS-LeMONDA, C. S., BRADLEY, R. H., HOFFERTH, S., LAMB, M.E., *Fatherhood in the TwentyFirst Century*. *Child Development*, 2000, vol. 71, No. 1, p. 127-136. https://www.researchgate.net/publication/227493539_Fatherhood_in_the_Twenty-First_Century
3. HJELLE, L., ZIEGLER D., *Personality Theories: Basic Assumptions, Research and applications*. McGraw-Hill Publishing Co, 1992, 624 p. ISBN 10 0071126406.
4. JUNG, C. G., *În lumea arhetipurilor*. București: Jurnal literar, 1994, 164 p. ISBN 973-95530-5-2.
5. SIEGAL, M., *Are sons and daughters treated more differently by fathers than by mothers?* In *Developmental Review*, 1987,7 (3), p. 183-209. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0273229787900128>
6. TARGET, M., FONAGY, P., *Fathers in modern psychoanalysis and in society: the role of the father and child development*// In Trowell, J., Etchegoyen, A., (eds). *The importance of fathers*. Hove: Brunner-Routledge, 2002, p. 45-67. ISBN 978-1583911747.
7. АДЛЕР, А., *Практика и теория индивидуальной психологии*. – Москва: Академический проект, 2011, 240 с. ISBN 978-5-8291-1278-3.
8. ВИНТЕР, Ж.-П., *Будущее отца: Как изменится его место в семье и обществе?* – Москва: Когито-Центр, 2021, 179с. ISBN 978-5-89353-608-9.
9. ЗОЙЯ, Л., *Отец. Исторический, психологический и культурный анализ*. Пер. с англ. Н. Ретеюм – Москва: Независимая фирма «Класс», 2021, 352 с. ISBN 978-5-86375-201-3.
10. КАРАБАНОВА, О. А., *Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: Учебное пособие*. – Москва: Гардарики, 2005, 320 с. ISBN 5-8297-0189-8.
11. КАРП, М., *Психодрама под маринадом. Лечение санаторного типа для взрослых, подвергавшихся сексуальному насилию*. В *Психодрама: Вдохновение и техника*. Под ред. П. Холмса и М. Карп. – Москва: Независимая фирма «Класс», 2009, 288 с. ISBN 978-5-86375-066-9.
12. КИППЕР, Д., *Клинические ролевые игры и психодрама*. – Москва: Независимая фирма «Класс», 1993, 224 с. ISBN 5-86375-003-0.
13. ЛЕЙТЦ, Г., *Психодрама. Теория и практика. Классическая психодрама Я. Л.Морено: монография/Г. Лейтц: пер. с нем. А. М. Боковикова*. – Москва: Когито-Центр, 2017, 380 с. ISBN 978-5-89353-495-5.
14. МЛОДИК, И., *Жизнь взаимы. Как избавиться от психологической зависимости*. – Москва: Бомбара, 2022, 304 с. ISBN 978-5-04-089991-3.
15. СЕЛЯЕВ, А. Г., СТАВИССКИЙ, М. Ю., *Влияние образа отца на профессиональное и карьерное развитие*. В *Журнал клинического и прикладного психоанализа*. 2022, т. 3, №3, с. 135-155. <https://psychoanalysis-journal.hse.ru/article/view/16191>
16. ФРОММ, Э., *Искусство любви. Исследование природы любви*/. Пер. с англ. А. В. Александрова. – Москва: «АСТ», 2022, 224 с. ISBN 978-5-17-084593-4.
17. ХОЛМС, П., *Внутренний мир снаружи: Теория объектных отношений и психодрама*. – Москва: Корвет, 2017, 232 с. ISBN 978-5-7312-0338-8.
18. ХОЛМС, П., КАРП, М., *Психодрама: Вдохновение и техника*. – Москва: Независимая фирма «Класс», 2009,288 с. ISBN 978-5-86375-066-9.

Date despre autor:

Viorica MOCANU, doctor, lector universitar, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: viorica.mocanu@usm.md

ORCID: 0000-0002-1360-4319

Prezentat la 15.03.2023